

**On the Quest for a Coherent and Unitary
Theory for the Interdisciplinary Field of
Communication Studies****Cristinel Munteanu¹, Emanuel Grosu²**

Abstract: The field of communication studies is an extremely various one, this diversity being generated by each and every science which deals in a specific manner with the object of communication or of language in itself. However, there are great efforts nowadays to build or to identify a coherent and unitary theory (or even a paradigm) in order to guide, in a transdisciplinary way, the sciences of such a vast domain. One of the relevant proposals in this regard, coming from Ioan S. Cârâc, is that of considering semiotics as a transdisciplinary method, or of taking as a paradigm Eugenio Coseriu's integral linguistics.

Keywords: communication studies; interdisciplinarity; transdisciplinarity; paradigm; theory

**Despre căutarea unei teorii coerente și unitare pentru domeniul
interdisciplinar al științelor comunicării**

1. Într-o expunere critică, echilibrată și lucidă, Bernard Miège își exprimă scepticismul cu privire la relevanța unor teorii generale ale comunicării. El apreciază că științele comunicării sunt departe de a fi ajuns la maturitate și că „specialiștii” acestui domeniu nu au reușit încă să ajungă la un consens asupra

¹ Professor, PhD, “Danubius” University of Galati, Faculty of Communication and International Relations, Address: 3 Galati Boulevard, 800654 Galati, Romania, Tel.: +40.372.361.102, fax: +40.372.361.290, Corresponding author: cristinel.munteanu@univ-danubius.ro.

² Researcher, PhD, “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași, Romania, Address: 11 Carol I Blvd., 700506 Iași, Romania, E-mail: emagrosu@yahoo.com.

propriilor obiective de cercetare sau asupra problematicilor și metodologiilor folosite. În ciuda faptului că aceste științe au un caracter recent iar obiectul lor de studiu este insuficient definit, se constată, în mod surprinzător, că în ultimele decenii „apar cu regularitate «teorii generale» noi, care nu caută să se sprijine pe cele disponibile deja și nici măcar nu-și propun să le critice sau cel puțin să le analizeze” (Miège, 2008, p. 204). Numărul acestor teorii, care pretind că se ocupă de întregul câmp al comunicării, a crescut considerabil, până în punctul în care a devenit dificil să mai găsești legături sau evoluții în vastul corpus de producții teoretice. Nu este prea clar dacă avem de-a face cu „premisele unei reflecții promițătoare” sau, din contră, cu „primele semne ale fragmentării unui «câmp» prea întins”. Anumite contribuții, realizate din perspectiva sociologiei funcționaliste, a lingvisticii, a etnometodologiei, a interacționismului, a Școlii de la Palo Alto, a postmodernismului, au merite incontestabile în încercarea de a cuprinde ansamblul comunicării într-un singur sistem explicativ, însă niciuna – susține Miège – nu a reușit „să ducă la bun sfârșit ambițiosul proiect «generalist»” (Miège, 2008, p. 205).

1.1. În același timp, cercetătorul francez evidențiază o serie de lipsuri și limite identificabile în cadrul orientărilor amintite:

- *reducționismul* (de pildă, reducerea comunicării la informatizare și la relația dintre om și mașină);
- *abstractizarea* (neglijarea complexității socialului prin acordarea unei atenții exagerate modelelor abstracte);
- *privilegierea (abuzivă) a unei paradigme unice* (insistența cu care abordările teoretice urmăresc să impună o paradigmă nouă, care să le detroneze pe cele anterioare);
- *confundarea voită sau inconștientă a instanțelor vizate* (de pildă, atunci când comunicarea socială este asimilată comunicării interpersonale ori limbajului);
- *deriva futuristă* (majoritatea tentativelor generaliste sunt contaminate de gândirea „post-[modernistă]”, lăsându-se impregnate de concepții futuriste ori chiar mesianice);
- *absența sau insuficiența procedurilor de verificare empirică* (se recurge la exemple nerelevante pentru argumentarea unor teorii globale sau chiar a unor extrapolări).

În fine, pe de altă parte, se atrage atenția că respectivele cercetări apelează prea puțin la metodologiile specifice științelor sociale, în timp ce științele reale, filosofia și anumite științe umaniste rămân în continuare majoritare (Miège, 2008, pp. 205-206).

1.2. În definitiv, ceea ce se constată în ultimul timp în această zonă este o îmbogățire a „gândirii comunicaționale”, întrucât ea nu se mai limitează, ca acum câteva decenii, „la abordarea empirico-liberală a mass-mediei, la modelul cibernetic (și la «varianta» acestuia, sistemismul) ori la lingvistica structurală” (Miège, 2008, p. 31). Au apărut completări datorate unor abordări inspirate de economia politică (critică) a comunicării, de pragmatică, de sociologia interacțiunilor sociale, de sociologia tehnicii, de teoria receptării etc. Așa se face că, în cele din urmă, perspectiva care s-a impus majorității cercetătorilor din științele informației și ale comunicării este *interdisciplinaritatea*. Bernard Miège consideră o astfel de perspectivă binevenită: „Este clar că articularea problematicii științelor sociale (sociologie, științe politice și chiar științe economice) cu cea a științelor limbajului și discursului (materializat sau nu sub formă de texte) se dovedește o abordare productivă, prin faptul că ne permite să punem în legătură evoluția practicilor sociale cu producerea sensului. Rezultă interesul deosebit al științelor informației și comunicării pentru metodologiile interdisciplinare folosite în domeniile sociosemnologiei, semiopragmaticii sau al socioeconomiei.” (Miège, 2008, p. 248).

2. Cu siguranță, domeniul științelor informării și comunicării (SIC) este unul interdisciplinar, format din teritorii imense, în continuă și rapidă extindere. Dificultatea este aceea de a descoperi articulații între aceste teritorii, de a cădea de acord asupra unui corpus minimal de referințe teoretice (adică asupra unei paradigme). Este evident că disciplinele comunicării preiau numeroase modele din științele recunoscute, dar „pot ele oare să emită sau să producă un ansamblu de cunoștințe cu adevărat proprii?” (Bougnoux, 2000, p. 9). Dacă se are în vedere conceptul clasic de «știință», ca reprezentând o unificare a fenomenelor prin formularea de legi și, totodată, „o limbă bine făcută” (d’Alembert), atunci se observă că disciplinele comunicării, în diversitatea lor actuală, nu prea întrunesc criteriile de științificitate. Și aceasta mai ales pentru că obiectul lor, „inserat, în ultimă analiză, într-o relație pragmatică de la subiect la subiect, se pretează cu greu unei elaborări riguroase” (Bougnoux, 2000, p. 143). În schimb, deși apărute târziu, disciplinele comunicării propun științelor sociale deja constituite o lărgire a problematicilor lor, complicând însăși ideea noastră despre *rațiune*, arătând că aceasta este mai degrabă un proces de comunicare veșnic deschis, o activitate neîncheiată, și nu o stare: „În toate domeniile, de la raționamentul izolat până la navigarea pe Internet, inteligența

este o activitate de legătură și de negociere, ai cărei parametri și ale cărei aspecte multiple – mediatice, psihologice, sociale etc. – sunt studiate de SIC” (Bougnoux, 2000, p. 143).

La fel de descurajant se prezintă tabloul științelor comunicării și în învățământul universitar, unde domnește o anumită derută și unde, de altfel, putem asista la o veritabilă fragmentare a domeniului respectiv: „Studentul care se aventurează pe acest teritoriu [al științelor comunicării] va asista, în funcție de universități și de programe, la cursuri sensibil diferite; cât despre profesori și cercetători, fiecare dintre ei deține doar o bucăciică desprinsă din harta studiilor, și le este greu, atunci când citesc lucrările colegilor lor, să cadă de acord asupra definițiilor de bază sau să comunice bine.” (Bougnoux, 2000, p. 9).

3. În orice caz, cei care au încercat să reconstituie panorama acestui câmp de cercetare ori să scrie o istorie a teoriilor comunicării au constatat (ori s-au lovit de) următoarele probleme (pe care le vom sintetiza pornind de la Mattelart, 2001, pp. 5-6):

- faptul că noțiunea de «comunicare» are o mulțime de accepții și că această polifonie se îmbogățește continuu cu glasuri noi rezultate din proliferarea tehnologiilor și profesionalizarea tehnicilor;
- faptul că procesele de comunicare se găsesc la intersecția mai multor discipline, trezind interesul filosofiei, istoriei, geografiei, psihologiei, sociologiei, etnologiei, economiei, științelor politice, biologiei, ciberneticii sau științelor cognitive;
- faptul că acest câmp de observații științifice, dispersat și multilateral, se desfășoară, de-a lungul istoriei, ca o tensiune sau ca o sfâșiere „între rețelele fizice și cele imateriale, între biologic și social, natură și cultură, dispozitive tehnice și discursuri, economie și cultură, perspectivele micro și macro, între sat și glob, actor și sistem, individ și societate, liberul arbitru și determinismele sociale” (Mattelart, 2001, p. 5);
- faptul că și noțiunea de «teorie a comunicării» (ca și noțiunea de «teorie», de altfel) se pretează la multiple interpretări, înregistrându-se diferențe mari de la o școală la alta sau de la o epistemologie la alta. Mai mult decât atât, chiar denumirea de „școală” poate crea confuzii, întrucât unele așa-zise „școli” nu par să prezinte acea omogenitate a componentelor pe care o cere termenul în cauză;
- faptul că acest domeniu special al științelor sociale, obsedat de problema propriei legitimități științifice, a adoptat scheme din științele naturii, adaptându-le prin intermediul unor analogii;

- faptul că o istorie exclusiv cronologică a teoriilor comunicării nu este posibilă, deoarece se constată un flux și un reflux al problematicilor: puncte de vedere socotite depășite revin în forță obligând la o reconsiderare a concepțiilor dominante într-o anumită perioadă;

- faptul că în acest câmp de cunoaștere, mai mult decât în oricare altul, există o puternică tentație de a șterge cu buretele toate eforturile și toate descoperirile înaintașilor, inducându-se falsa idee că aici totul rămâne să fie creat.

4. Prin urmare, devine evident că domeniul științelor comunicării este unul foarte divers, diversitatea fiind dată de specificul fiecărei științe în parte care vine cu abordarea sa particulară asupra comunicării ori asupra limbajului. Cu toate acestea, există eforturi de a construi ori de a identifica o teorie coerentă și unitară sau o paradigmă care să ghideze, într-o modalitate transdisciplinară, științele din acest domeniu vast. Una dintre propunerile relevante în acest sens, venind dinspre regretatul universitar Ioan S. Cârâc, este aceea de a lua drept metodă transdisciplinară chiar semiotica sau chiar lingvistica integrală elaborată de Eugeniu Coșeriu.

4.1. Termenul *paradigmă* provine, în ultimă instanță, din greaca veche, unde însemna ‘model’. În linii mari, semnificația etimologică a cuvântului s-a conservat în termenul specializat al zilelor noastre, întrucât, în știință, o *paradigmă* reprezintă un ansamblu de elemente epistemologice (teoretice și conceptuale) coerente „care servesc drept cadru de referință comunității cercetătorilor dintr-o ramură științifică sau alta” (T.S. Kuhn, *apud* Mucchielli, 2005, p. 15). Altfel spus, o paradigmă este „modul global în care oamenii de știință privesc fenomenele” (Cârâc, 2003, p. 9). După cum vom vedea, conceptul în cauză are legătură cu *transdisciplinaritatea*. Se pare că niciun fenomen – susține Alex Mucchielli – nu poate fi analizat fără apelul la o paradigmă, care ar fi, totodată, „un mecanism de selectare și de recompunere destinat să facă o anumită realitate inteligibilă” (Mucchielli, 2005, p. 16), adică să-i confere sens.

În devenirea istorică a unei științe particulare, paradigmele se pot succeda, se pot înlocui. Mai mult decât atât, schimbări de paradigmă se constată și „la nivel macro-”, adică la modul în care știința în general ajunge să judece realitatea. De pildă, în secolul al XX-lea (mai ales în a doua jumătate a sa) s-a înregistrat o schimbare de paradigmă în abordarea științifică a realității, prin „trecerea de la modul de gândire analitic, specific științei tradiționale, la modul de gândire sintetic, globalist” (Cârâc, 2003, p. 10). Înainte, încă din vremea lui Aristotel, studiarea fiecărui domeniu se

făcea independent de celelalte științe, procedându-se analitic: se studiau „felii de realitate” – realitatea fizicii, a chimiei, a biologiei etc. Iar *obiectivitatea*, în știința clasică, era înțeleasă ca o descompunere a realității (în virtutea metodei analitice) în cât mai multe elemente / obiecte izolate, adică despărțite atât de întregul realității, cât și de observatorul uman (cf. Lohisse, 2002, pp. 20-21). O astfel de modalitate de a privi problema nu este condamnată și își păstrează valoarea de cunoaștere, însă ar fi nevoie să încercăm să mergem și pe o cale sintetică, gândind și studiind realitatea ca un întreg nefărâmițat. De altfel, noua paradigmă este motivată de progresele științei și ale filosofiei (progrese asupra cărora nu mai insistăm aici). Consecințele principale ale mutației de la gândirea analitică la cea sintetică sunt: interdisciplinaritatea și trecerea de la reflecția teoretică la cea metateoretică (Cârâc, 2003, p. 18). În cele ce urmează, ne vom ocupa cu precădere de noțiunea de *interdisciplinaritate*.

4.2. Termenul de *interdisciplinaritate* (ce poate fi socotit un *termen – umbrelă*) acoperă mai multe tipuri de cooperare și de întrepătrundere a disciplinelor: *multi-* sau *pluridisciplinaritatea*, *interdisciplinaritatea* (propriu-zisă), *transdisciplinaritatea* (acestea putând fi considerate, de fapt, „grade de interdisciplinaritate”). „Metaforic vorbind, *interdisciplinaritatea* înseamnă stabilirea de «relații diplomatice» între discipline” (Cârâc, 2003, p. 21). De altfel, însăși etimologia cuvântului trimite la ceea ce se află *între* discipline, ca *legătură* sau ca *punte* între ele.

Multi- sau *pluridisciplinaritatea*, ca prim grad al interdisciplinarității, presupune „coexistența unor discipline și metode de cercetare, fără a fi necesară definirea principiului acestei îmbinări” (Miège, 2008, p. 247). Cercetarea pluridisciplinară înseamnă să studiezi obiectul unei anumite discipline din perspectiva altei / altor discipline, cu mențiunea că respectivele discipline nu sunt solicitate decât pentru obiective parțiale sau instrumentalizate.

În schimb, *transdisciplinaritatea* implică ideea de traversare, de legătură, referindu-se (așa cum o indică prefixul „trans-”) la „ceea ce *se află* în același timp și *între* discipline, și *înăuntrul* diverselor discipline și *dincolo* de orice disciplină. Finalitatea sa este *înțelegerea lumii prezente*, unul din imperatiivele sale fiind unitatea cunoașterii” (Basarab Nicolescu, *apud* Cârâc, 2003, p. 22). Din acest motiv, filosofia este văzută drept gradul suprem al transdisciplinarității. Și, de altfel, cel puțin în cultura europeană, în mai toate epocile (cu unele întreruperi) și în prezent, principala formă de manifestare a transdisciplinarității a fost și este *logica*.

4.3. Tot aici ar trebui amintit și discutat și termenul de *pilotare*, vehiculat în limbajul științei actuale. Ce înseamnă că o știință „pilotează” alte științe sau că este o „știință pilot”? Ei bine, se apreciază că o știință devine *știință pilot* pentru alte științe atunci când, pe baza unor „izomorfisme” (adică ‘identități de structură’) dintre anumite fenomene din știința în cauză și anumite fenomene din celelalte științe, o serie de modele elaborate de această știință pot fi utilizate și de către celelalte științe (cf. Solomon Marcus, *apud* Cârâc, 2003, p. 26). Altfel spus, „pilotarea” reprezintă un transfer de metodologie motivat de existența unor izomorfisme.

Ca exemple de științe pilot, pot fi menționate matematica, cibernetica, teoria sistemelor, care, în calitatea lor de discipline autonome, au reușit să „piloteze” numeroase alte discipline. S-a mers până în punctul în care să se spună că, dacă un domeniu de cercetare nu poate fi formalizat matematic, atunci nu este o știință! Și, întrucât științele umaniste rezistau, în mare măsură, formalizării matematice, a fost propusă, ca știință pilot pentru acestea, lingvistica structurală. În consecință, lingvistica structurală (reprezentând doar o formă istorică a lingvisticii *in genere*) a ajuns să „piloteze” științe precum antropologia, folcloristica, teoria literaturii, teoria teatrului, filmologia, economia etc. Această pretenție de „știință pilot” a lingvisticii structurale s-a dovedit a fi, în cele din urmă, o iluzie, arătându-și limitele. Era normal să fie așa, pentru că realitatea culturală nu este alcătuită numai din structuri.

5. Din acest motiv, se susține, în ultima vreme, pe drept cuvânt, că *lingvistica integrală*, elaborată de savantul român Eugeniu Coșeriu, „are mult mai multe șanse de a «pilota» științele umaniste, desigur, nu în manieră *doctrinală* și/sau *transpozițională*, ci în manieră *funcțională*, adică *instrumentală*” (Cârâc, 2003, pp. 25-26; vezi și Coseriu, 1980, pp. 243-268). Firește, lingvistica integrală nu aspiră nicidecum să piloteze științe non-umaniste. Științele umaniste, numite și „slabe”, sunt opuse științelor exacte, considerate „tari”. Fără îndoială, calificativul „slab” este peiorativ în cazul de față. Eugeniu Coșeriu susținea frecvent că, într-un anumit sens, științele umaniste sunt mai exacte decât cele numite „exacte”, întrucât, în cercetarea unui fenomen (omenesc sau cultural prin excelență), se pornește întotdeauna de la o bază sigură (intervine „cunoașterea originară”, după Husserl), deoarece avem de-a face cu activități sau fapte al căror subiect / agent este omul, pe câtă vreme, în cazul științelor naturii, bunăoară, nu există o atare siguranță: se formulează ipoteze care se pot confirma sau nu. Pe de altă parte, disciplinele umaniste sunt mai dificile decât cele exacte, fiindcă, manifestându-se în lumea libertății și a finalității, acțiunile omenești nu pot fi prezise, în timp ce fenomenele fizice, de pildă, pot fi anticipate,

dacă au loc în aceleași împrejurări (de exemplu, în condiții normale de presiune, apa fierbe mereu la 100 °C).

Referințe bibliografice

Bougnoix, D. (2000). *Introducere în științele comunicării/Introduction to communication studies*. Iași: Polirom.

Cârâc, I.S. (2003). *Teoria și practica semnului/The theory and practice of signs*. Iași: Institutul European.

Coseriu, E. (1980). „Interdisciplinarità e linguaggio/Interdisciplinarity and language” [1980], in Coseriu, E. (2007). *Il linguaggio e l'uomo attuale. Saggi di filosofia del linguaggio/Language and the contemporary man. Studies in the philosophy of language*. Verona: Edizioni Centro Studi Camprotrini, pp. 243-268.

Lohisse, J. (2002). *Comunicarea. De la transmiterea mecanică la interacțiune/Communication. From mechanical transmission to interaction*. Iași: Polirom.

Mattelart, A. (2001). *Istoria teoriilor comunicării/The history of communication theories*. Iași: Polirom.

Miège, B. (2008). *Informație și comunicare. În căutarea logicii sociale/Information and communication. Looking for a social logic*. Iași: Polirom.

Mucchielli, A. (2005). *Arta de a comunica. Metode, forme și psihologia situațiilor de comunicare/The art of communication. Methods, forms and the psychology of communication situations*. Iași: Polirom.